

بسم الله الرحمن الرحيم

تبیین قرآن

درس گفتارهایی از: مسعود بسیطی

در این دوره درباره‌ی تبیین قرآن و نحوه‌ی بهره‌مندی از هدایت این کتاب نورانی سخن خواهیم گفت؛ و به این موضوع می‌پردازیم که چگونه می‌توان منظور حقیقی خدا را از کلامش دریافت. این مبحث در هفت گفتار و طی هفت هفته‌ی متوالی جهت استفاده‌ی علاقمندان ارائه می‌گردد.

درس چهارم: ضرورت وجود مبین در همه‌ی اعصار

در درس‌های گذشته به این موضوع پرداختیم که:

آیات مُجَمَّل و متشابه بسیاری در قرآن وجود دارد؛ و تا ابهام این آیات، برطرف نشود، نمی‌توان منظور قطعی خدا را از کلامش دریافت. از همین رو وجود یک معلم و مبین الهی ضروری است تا کلام خدا را آنگونه که مقصود خدا بوده برای مردم تشریح و تبیین کند. خداوند این شأن ویژه را به رسول اکرم - اولین مخاطب قرآن که کلام وحی بر او نازل شده^۱ - اختصاص داده است. کسب هدایت و عده داده شده در قرآن، در گرو مراجعه به مبین آن است و اساساً قرآن جز برای آنکه توسط رسول خدا برای مردم تبیین شود، نازل نشده است.

در عصر رسول اکرم، مراجعه‌ی مردم به ایشان به عنوان «مبیین قرآن» برای فهم کلام خدا امری **عادی**، **عقلانی** و **بدیهی** بوده است.

مردم عرب زبان عصر نزول قرآن، هر سوالی که در مورد قرآن و مفاهیم آن داشتند به پیامبر مراجعه می‌کردند و از ایشان پرسیده و پاسخ می‌گرفتند. همان‌طور که ذکر شد برای همگان کاملاً طبیعی و بدیهی بود که سوالات خود را از کسی بپرسند که قرآن بر او نازل می‌شد و او آن را برای مردم تلاوت می‌کرد. مردم می‌دانستند مخاطب اصلی و اولیه‌ی کلام وحی، پیامبر خداست. آنها می‌دانستند متخصص قرآن و کسی که مقصود خدا را از کلامش به درستی می‌داند، شخص رسول خداست. خداوند، خود به صراحت مبیین قرآن را معرفی کرده بود^۲ و به مردم امر فرموده بود هر آنچه رسولش می‌گوید بپذیرند و انجام دهند^۳. از این رو مشتاقان هدایت، نه فقط در مورد

آیاتی که مُجَمَّل یا مبهم بودند؛ بلکه درباره‌ی تک تک آیات و کلمات قرآن، به پیامبر مراجعه می‌کردند و تبیین آیات را از ایشان طلب می‌نمودند.

اما ...

آیا پیامبر، تمامی آیات و تک تک کلمات قرآن را برای مردم زمان خود تبیین کرد؟ آیا زمان و سطح فهم مردم، این امکان را به ایشان می‌داد؟

واقعیت این است که: اگر کسی از پیامبر درباره‌ی آیه‌ای سوال می‌کرد، ایشان بسته به میزان فهم و درک آن فرد، پاسخش را می‌داد و درباره‌ی آن سوال خاص تبیین می‌فرمود. اما چه بسیار سوالات و ابهاماتی که توسط مردم آن عصر پرسیده نشد و عمرِ رسول خدا هم برای تبیین و توضیح تمامی قرآن کفایت نکرد.

از طرفی، قرآن کلام جاری و جاوید خداوند است که باید برای تمامی مردمان تا قیام قیامت راهگشا باشد. با این حساب، تکلیف هدایت مردمان پس از رسول خدا چیست؟ چگونه از مفاهیم، علوم، شفا و سایر خواص قرآن کریم، بهره مند شوند؟ آیا ممکن است خدا و رسولش برای هدایت آیندگان تدبیری نیندیشیده باشند؟! البته که نه!

قرآن، کتاب هدایت بشریت است و تنها به مردمان عصر پیامبر اختصاص نداشته است. بنابراین، لزوم وجود مبینی زنده پس از پیامبر اسلام، ضروری و عقلانی است. خصوصاً آن که پیامبر، مجال آن را نداشت که تمامی جوانب معنایی، علمی، معرفتی و هدایتی قرآن را برای همگان تبیین کند. از همین رو باید پس از خود، راهنما، معلم و مبین مطمئنی برای هدایت مردم معرفی می‌کرد تا آنها بتوانند با مراجعه به آن شخص از نور، شفا، هدایت و سایر برکات موجود در قرآن بهره‌مند شوند. بدیهی است تبیین کلام خدا در صلاحیت هر کسی نخواهد بود. تنها افرادی این شایستگی را دارند که وارث علم نبوی باشند و توسط شخص رسول خدا معرفی شده باشند.

رسول اکرم، به امر خدای حکیم، صاحب علم قرآن و مبین پس از خویش را به مردم معرفی نمود. پیامبر، جانشین خود را در موقعیت‌های متعدد و در حضور اقشار مختلف مردم با چنین عباراتی شناساند:

"این (علی) جانشین من است بر امت و بر تفسیر کتاب خدای عزّ و جلّ^۱. او رهبر قرآن است که به وسیله‌ی قرآن، مردم را هدایت می‌کند و مردم را به سوی قرآن می‌خواند^۲. هر کس مطلبی از قرآن برایش روشن نبود و از من یاد نگرفته بود، وظیفه دارد به او مراجعه کند که او نیز مانند من تمامی دانش قرآن را - از ظاهر و باطن، و محکم و متشابه آن - داراست^۳.

خدا قرآن را بر من نازل کرده است. هر کس با آن مخالفت کند گمراه می‌شود؛ و هر کس علم آن را از غیر امیر مؤمنان طلب کند هلاک می‌گردد؛ و هر کس هدایت را از غیر اهل بیت من جويا شود، مرا تکذیب کرده است.^۸

یا علی! تو پس از من آنچه مردم در آن اختلاف دارند، تبیین می‌کنی و به ایشان آنچه از تأویل قرآن را که نمی‌دانند یاد می‌دهی.^۹

هرگز کسی برای شما قرآن را (به درستی) تفسیر نخواهد کرد مگر این کسی که من بازوی او را گرفته‌ام و او علی بن ابیطالب است.^{۱۰}

من در بین شما دو گوهر گرانسنگ به جا می‌گذارم: کتاب خدا و علی بن ابیطالب. بدانید که علی برای شما از کتاب خدا افضل و برتر است؛ چون او مترجم و بیانگر قرآن است.^{۱۱}"

پیامبر، بارها به مردم تذکر داده بود علی بن ابیطالب تمامی علم قرآن را مانند رسول خدا در سینه دارد و مردم می‌توانند با اطمینان خاطر به او مراجعه کنند.^{۱۲} رسول خدا در غدیر خم به صراحت اعلام کرد:

"آنچه پروردگارم از کتابش و حلال و حرامش به من آموخته، من به او (علی) سپردم ... هیچ علمی نیست مگر آنکه خداوند آن را در من جمع کرده است و هر علمی را که آموخته‌ام در امام‌المتقین جمع نموده‌ام و هیچ علمی نیست مگر آنکه آن را به علی آموخته‌ام ... ای مردم! من برایتان تبیین کردم و به شما فهمانیدم و این علی است که بعد از من به شما می‌فهماند."^{۱۳}

هیچ آیه‌ای از قرآن بر پیامبر نازل نشد مگر آنکه بر علی بن ابیطالب قرائت کرد و علم آن را - از جمله تأویل، تفسیر، محکم، متشابه و... - به ایشان آموخت.^{۱۴} بدین ترتیب، مردم با قیّم، سرپرست و تبیین‌کننده‌ی قرآن^{۱۵}، پس از پیامبر آشنا شدند.

از آنجا که مراجعه به مبینی الهی برای بهره‌مندی از قرآن بسیار حیاتی و مهم بود، خدای متعال توسط رسولش تبیین‌کنندگان پس از علی بن ابیطالب را نیز معرفی فرمود تا مردمان هیچ عصری، از هدایت محروم نمانند.

"او (علی) و آنان که از نسل من هستند از آنچه سوال کنید به شما خبر می‌دهند و آنچه را نمی‌دانید برای شما تبیین می‌کنند. بدانید که حلال و حرام بیش از آن است که من همه‌ی آنها را بشمارم و معرفی کنم ... پس مامورم از شما بیعت بگیرم و با شما دست بدهم بر اینکه قبول کنید موضوعی را که از طرف خداوند عز و جل درباره‌ی امیر مومنان علی و جانشینان بعد از او آورده‌ام که آنان از نسل من و اویند؛ (و آن موضوع) امامتی است که فقط در آنها به پا خواهد بود؛ و آخرین شان «مهدی» است ... ای مردم! با خدا بیعت کنید و با من بیعت

نمایید و با علی امیر مومنان و حسن و حسین و امامان پس از ایشان در دنیا و آخرت، به عنوان امامتی که در نسل ایشان باقی است بیعت کنید^{۱۶}

بنابراین، رسول خدا به فرمان خداوند متعال، هدایتگران و تبیین کنندگان قرآن، پس از خود را به مردم معرفی کرد. پیامبر، مبین هر عصر - حتی عصر ما را - به وضوح معرفی فرمود. ایشان تضمین نمود هرکس به قرآن و این مربیان الهی متمسک شود، هرگز گمراه نخواهد شد^{۱۷}.

در جلسه‌ی آینده، به توضیح معنای «تمسک» و نحوه‌ی تمسک به قرآن خواهیم پرداخت.

نکات مهم این جلسه:

- در عصر رسول اکرم، مراجعه‌ی مردم به ایشان به عنوان «مبین قرآن» برای فهم کلام خدا امری عادی، عقلانی و بدیهی بوده است.
- پیامبر، مجال آن را نداشت که تمامی جوانب معنایی، علمی، معرفتی و هدایتی قرآن را برای همگان تبیین کند.
- مردمان پس از رسول خدا نیز برای بهره مندی از قرآن، به مبین الهی نیاز داشتند (و دارند).
- قرآن، کتابی جاوید و برای هدایت همه‌ی مردمان است؛ بنابراین باید در هر عصری یک مبین در کنار خود داشته باشد.
- رسول اکرم، به فرمان خداوند حکیم، برای مردم هر عصری، یک مبین زنده معرفی کرد تا مردم بتوانند با مراجعه به او از هدایت و برکات موجود در قرآن بهره مند شوند.
- نخستین مبین قرآن، پس از رسول خدا، علی بن ابیطالب بود و سپس فرزندان ایشان تا آخرین آنها «مهدی» علیه السلام.
- پیامبر، هدایت کسانی را که به قرآن و مبین آن متمسک شوند، تا قیامت ضمانت فرموده است.

۱- علاقمندان به بحث مخاطب اولیه قرآن، می‌توانند به «راه بهره مندی از هدایت قرآن» در بخش آثار و مقالات سایت «محمد» مراجعه نمایند.

۲- قرآن کریم، سوره نحل، آیات ۴۴ و ۶۴ و سوره ابراهیم، آیه ۱. برای توضیح بیشتر، بنگرید به درس سوم از دوره «تبیین قرآن».

۳- "وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا" یعنی: آنچه رسول به شما داد آن را بگیرید و از آنچه بازداشت، باز ایستید: قرآن کریم، سوره حشر، آیه ۷.

۴- خداوند متعال، قرآن را برای هدایت همه‌ی مردمان (ناس) فرستاده و چنین می‌فرماید: "شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ ..." یعنی: ماه رمضان که در آن قرآن فرو فرستاده شده که راهنمایی برای مردمان باشد ... قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۸۵؛ "كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ..." یعنی: (این) کتابی است که بر تو فرو فرستاده‌ایم تا مردم را از تاریکی‌ها (ی گمراهی) به سوی روشنایی (هدایت) برون آوری ... قرآن کریم، سوره ابراهیم، آیه ۱.

۵- "هذا على ... خليفتي في امتي على من آمن بي وعلى تفسير كتاب الله عز وجل": بحارالانوار، ج ۳۷، ص ۲۰۹.

۶- "القرآن إمام هدى، و له قائد يهدى به و يدعو إليه ... و هو على بن ابيطالب": بحارالانوار، ج ۲۲، ص ۴۸۷.

۷- "فمن عمى عليه من عمله شيء لم يكن علمه منى ولا سمعه فعليه بعلى بن أبي طالب فإنه قد علم كما قد علمته ظاهره و باطنه و محكمه و متشابهه": بحارالانوار، ج ۲، ص ۲۶۰.

۸- "ان الله عز و جل انزل على القرآن و هو الذي من خلفه ضل و من ابتغى علمه عند غير على هلك ... انهم اهل بيتي ... و من طلب الهدى في غيرهم فقد كذبني": بحارالانوار، ج ۳۸، ص ۹۴.

۹- "تبين لهم ما اختلفوا فيه بعدى و تعلمهم من تاويل القرآن ما لم يعلموا": بحارالانوار، ج ۳۸، ص ۱۳۴.

۱۰- "ولا يوضح لكم تفسيره الا الذي انا اخذ بيده ... و هو على بن ابيطالب": بحارالانوار، ج ۳۷، ص ۲۰۹.

۱۱- "انى تارك فيكم الثقلين كتاب الله و على بن ابي طالب واعلموا ان عليا لكم افضل من كتاب الله لأنه مترجم لكم عن كتاب الله": مائه منقبه، المنقبه السادسة و الثمانون، ص ۱۶۱.

۱۲- "فمن عمى عليه من علمه شيء لم يكن علمه منى و لا سمعه فعليه بعلى بن ابي طالب عليه السلام فانه قد علم كما قد علمته ... يعني: هر کس که علم قرآن برایش پوشیده است و از من یاد نگرفته و نشنیده است باید به علی بن ابی طالب مراجعه کند همانا او (به قرآن) همانگونه که من علم دارم، عالم است: بحارالانوار، ج ۲، ص ۲۶۰.

۱۳- بخشی از خطابه غدیر: "انا افضيت بما علمنى ربى من كتابه و لاله و حرامه اليه ... ما من علم الا و قد احصاه الله فى، و كل علم علمت فقد احصيته فى امام المتقين، و ما من علم الا علمته عليا ... معاشر الناس! قد بينت لكم و افهمتكم، و هذا على يفهمكم بعدى": بحارالانوار، ج ۳۷، ص ۲۰۸ و ۲۱۳.

۱۴- امير مومنان می‌فرماید: "ما نزلت عليه آية فى ليل و لانهار و لاسماء و لارض و لادنيا ولا آخرة و لا جنه و لانار ولاسهل و لا جبل و لاضياء و لازلطمة الا اقرانيها و املاها على فكتبتها بيدى و علمنى تاويلها و تفسيرها و ناسخها و منسوخها و محكمها و متشابهها و خاصها و عامها و اين نزلت و فيم نزلت الى يوم القيامة" یعنی: هيچ آیه ای نه در شب و نه در روز، نه در آسمان و نه در زمین، نه درباره دنیا و نه درباره آخرت، نه درباره بهشت و نه درباره دوزخ، نه در صحرا و نه در کوه، نه در روشنائی و نه در تاریکی بر پیامبر نازل نشد مگر آنکه بر من قرائت فرمود و املا کرد تا من آن را با خط خود نوشتم و تأویل و تفسیر، ناسخ و منسوخ، محکم و متشابه، خاص و عام آن و جای نزول و علت نزول آن را تا روز قیامت به من تعلیم نمود: تحف العقول، ص ۱۹۶.

۱۵- جعفر بن محمد صادق - ششمین جانشین رسول خدا - می‌فرماید: "فاشهد ان على بن ابيطالب ع كان قيم القرآن" یعنی: شهادت می‌دهم که على بن ابيطالب سرپرست قرآن بود": بحارالانوار، ج ۲۳، ص ۱۷.

۱۶- بخش‌هایی از خطابه غدیر: "وَهُوَ وَمَنْ يَخْلُفُ مِنْ ذُرِّيَّتِي يُخْبِرُونَكُمْ بِمَا تَسْأَلُونَ عَنْهُ وَيُبَيِّنُونَ لَكُمْ مَا لَا تَعْلَمُونَ أَلَا إِنَّ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ أَحْصِيَهُمَا وَأَعْرِفَهُمَا ... فَأَمْرْتُ أَنْ أَخَذَ الْبَيْعَةَ مِنْكُمْ وَالصِّفْقَةَ لَكُمْ بِقَبُولِ مَا جِئْتُ بِهِ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي عَلِيِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْأَيْمَةَ مِنْ بَعْدِهِ الَّذِينَ هُمْ مِنِّي وَمِنْهُمُ الْإِمَّةُ قَائِمَةٌ": بحارالانوار، ج ۳۷، ص ۲۱۳. "خاتمها المهدى ... معاشر الناس، فبايعوا الله و بايعوا عليا أمير المؤمنين والحسن والحسين والأئمة منهم في الدنيا والآخرة كلمة باقية": اليقين، ص ۳۵۸ و ۳۶۰.

۱۷- رسول اکرم فرموده‌اند: "إني تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتي أهل بيتي إن تمسكتم بهما لن تضلوا أبدا" یعنی: من دو ثقل عظیم در میان شما به یادگار (امانت) می‌گذارم. کتاب خدا و اهل بیت عترتم. اگر به این دو متمسک باشید هرگز گمراه نخواهید شد: مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۳۷۴.